ISSN:2828-6235
Impact factor:13.77

International Journal of Literature and Language Studies(IJLLS)

EMOTIONAL CONTENT OF THE "HUMAN" CONCEPTOSPHERE IN KARAKALPAK FOLK SONGS

Ermaǵanbetova Gúlparshın Maratovna
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.22756687

Annotaciya: Maqalada kognitiv lingvistika hám lingvokulturologiyanıń áhmiyetli máselelerinen biri «insan» konceptosferasınıń emocional mazmunı qaraqalpaq xalıq qosıqları materialları tiykarında izertlendi. Insannıń tuyǵı-sezimleriniń tillik kartinadaǵı ornı, olardıń verbalizaciyalanıw ózgeshelikleri hám etnomádeniy qádiriyatlar menen baylanısı analizlendi.
Gilt sózler: koncept, «insan» konceptosferası, emocional halat, qaraqalpaq xalıq qosıqları, verballasıw.

Аннотация: В статье на материале каракалпакских народных песен исследуется эмоциональное содержание концептосферы «человек», являющееся одной из важных проблем когнитивной лингвистики и лингвокультурологии. Анализируются место чувств и эмоций человека в языковой карте мира, особенности их вербализации и связь с этнокультурными ценностями.
Ключевые слова: концепт, концептосфера «человек», эмоциональное состояние, каракалпакские народные песни, вербализация.

Abstract: Based on Karakalpak folk songs, this article examines the emotional content of the "human" conceptosphere, which is one of the important issues in cognitive linguistics and linguaculturology. The place of human feelings and emotions in the linguistic picture of the world, the characteristics of their verbalization, and their connection with ethnocultural values are analyzed.
Keywords: concept, "human" conceptosphere, emotional state, Karakalpak folk songs, verbalization.

Koncept orayı mudamı áhmiyetli túsinikten dúziledi, sebebi koncept mádeniyattı izertlewge xızmet etedi, mádeniyat tiykarında bolsa qádiriyatlar principi jatadı. Kognitiv koncept, óz ornında, insan oylawınıń jemisi esaplanadı. Konceptual analizdiń zamanagóy usılları «adam» konceptosferasına kiretuǵın túsinikler verbalizatorların ajıratıwǵa múmkinshilik berdi. Bunda bir-birine jaqın mánili tematikalıq toparlardıń tilge tiyisli sáwlelendiriwshileri tańlanadı hám jaqın shegaradaǵı semantikalıq kórsetkishler anıqlanadı, bul bolsa, óz gezeginde, olardıń strukturasın modellestiriw múmkinshiligin beredi. Universal atamalardıń abstraktlasıw dárejesine salıstırǵanda «insan» konceptosferasınıń yaruslarına tiyisli konceptler emocional, abstraktlasqan hám qubılıslıq bólimlerge ajıratıladı.

«Adam» konceptosferası álemniń tillik kórinisin izertlewge jol ashıp beretuǵın mádeniy konceptlerden ibarat makrosistema. Konceptti analiz etpesten turıp, etnomádeniyattı tolıq talqılaw múmkin emes. Sebebi hárqanday realiyanıń mádeniy qádiriyatlar sistemasındaǵı ornı bul realiyaǵa insan qanday múnásibette ekenligine qaray anıqlanadı. Qaraqalpaq mádeniyatına tán álemniń tillik kartinasında insan túsinigi adam leksemaası arqalı beriledi hám hárbir leksemada signifikativ máni hám konnotativ semalar túrlishe sáwlelenedi [1:11].

Biziń turmıs keshiriwimiz hám basqalar menen múnásibette bolıwımızǵa tásir etetuǵın júdá kóp túrli tuyǵı-sezimler bar. Bazıda bizdi sezimlerimiz basqaratuǵınday seziledi. Islegen tańlawımız, ámelge asıratuǵın háreketimiz hám hárqanday waqıtta bizde bolatuǵın seziw sezimi biziń emocional halatımızǵa tásirin ótkeredi.

Psixologlar tárepinen adamlarda bolatuǵın tuyǵı-sezimlerdi klassifikaciyalaw hám túsindiriwge baǵdarlanǵan birneshe teoriyalar islep shıǵıldı. Máselen, 1970-jılı Pol Ekman altı tiykarǵı sezimdi anıqladı hám pútkil insaniyat mádeniyatlarında ulıwmalıq túrde bastan keshiredi dep esapladı. Ol anıqlaǵan emocional jaǵdaylarǵa baxıt, qayǵı, jerkeniw, qorqıw, hayran qalıw, ǵázep kiredi. Keyinshelik bul kózqaras ózi tárepinen hám basqa da ilimpazlardıń izlenisleri nátiyjesinde birqansha keńeydi. 2017-jılǵı izertlewlerge kóre, ilimpazlar "Processing of National Academy of Sciences" jurnalında tuyǵı-sezimniń 27 túri bar ekenligi haqqındaǵı informaciyanı járiyaladı [2].

Adamnıń tuyǵı-sezimleri «insan» konceptiniń mazmunın ashıp beriwde oǵada úlken ról atqaradı. Sebebi hár túrli emocional halatlar nátiyjesinde aqıl-oyda til birlikleri bolǵan leksemalar, al sóylewge sózler qáliplesedi. Izertlewge tiykar etip xalıq qosıqları alındı hám onda insannıń tuyǵı-sezimlerine baylanıslı qollanılǵan kóplegen birliklerdi ushıratıp, olardıń ayırımlarına analiz jasaǵandı maqul kórdik.

Aq jawlıǵı jelbirep,
Kelin keldi degende,
Kewli ketti eljirep,
Anaw turǵan eneńiz,
Eneńizge bir sálem. (37-bet)
Terbengen tereńnen,
Quwanıshqa bólengen,
Jawlıǵınday janı aq,
Kim bar ótken eneńnen. (42-bet)
Hárkim barar aǵayinniń janına,
Ashlıqta qosılar tuwısqanına,
Mal jayıp bayımaq qıyın emes ǵoy,
Baxıt qonsa er jigittiń basına. (83-bet)

Mısallardaǵı kewli eljirep ketiw, quwanıshqa bóleniw, baxıt qonıw sıyaqlı sóz dizbekleri insannıń baxıtlı, quwanıshlı máwritlerindegi halatın ańlatıw ushın jumsalǵan. Bul mısallardaǵı tuyǵı-sezimge qatnaslı birliklerdiń barlıǵı frazeologizmler arqalı bildirilgen. Biraq ta bul insannıń quwanıshına baylanıslı tuyǵı-sezimdi tek frazeologizmler ańlatadı degendi bildirmeydi. Mısalı:

Kelin keldi kelińiz,
Quwanıshlı elińiz,
Eldi sıylap iyilip,
Qayısar qıpsha belińiz. (36-bet)

Bul jerde adamzat ushın inam etilgen eń ájayıp emocional halat – baxıt sezimin frazeologiyalıq sóz benen emes, jay sózden ibarat quwanıshlı lekseması arqalı bildirip tur.

- Baldızım sorama baxtım qaradı,
Ayrılıp apańnan ishim janadı,
Men ne áyleyin ishim janıp baradı,
Soniń ushın delbe boldım baldızım. (83-bet)

Mısaldaǵı baxtı qara, ishi janıw leksemaları insannıń túskinlikke túsiw, qayǵırıw, qıynalıw, qapagershilik halatlarındaǵı sezimlerin ańlatıwshı lingvistikalıq birlik sıpatında jumsalǵan. Insandaǵı bunday jaǵdaydıń bolıwı, yaǵnıy, qapagershiliktiń universal qozǵatıwshısı qádirli adam yamasa obyektin joǵaltıw, biraq bul sezim jeke yamasa mádeniy belgilerge qarap hárbir millette yamasa individual bir shaxsta parq qıladı [3].

Tórden de shıǵıp baraman,
Esikten orın alaman,
Atası basqa jat elde,
Ne qılıp kele bolaman? (188-bet)

Mısaldağı ne qılıp kele bolaman? ritorikalıq soraw gáp arqalı bildirilgen sezimlerde insannıń qıymaslıq, keleshekke gúman menen qaraw, qorqıw halatın kóremiz. Bunda konceptuallıq áhmiyetlilikke iye bolǵan jeri gáplik konstrukciya arqalı berilgen.

Ulıwmalastırıp aytqanda, xalıq qosıqlarında xalqımızǵa tán birqansha tuyǵı-sezimler túrlishe verballasadı. Bulardağı oy-pikir bir yamasa birneshe sóz, geyde gáp túrinde de ańlatılıw halatları ushırasadı.

PAYDALANÍLǴAN ÁDEBIYATLAR:

1. Г Қыдырбаева. «Man» - «Адам» концептосфераси бирликлариинг лингвомаданий ва лингвокогнитив хусусиятлари (инглиз ва қорақалпоқ тиллари мисолида). Афтореф. PhD дисс... – Ташкент, 2017.
2. https://www.verywellmind.com
3. https://www.paulekman.com